

pokrajinama izven institucij federacije; v mehanizmu gospodarskih zbornic in v samem združenem delu, v bančnem sistemu itd. Z vsem tem bi se morda tudi okrepilo medsebojno zaupanje, ki je zdaj objektivno močno omajano in ne prispeva k utrjevanju in razvijanju medsebojnih odnosov.

BOGOMIL FERFILA

O nekaterih socio-ekonomskih vidikih federalizma

Federacija, federativni sistem naše družbe je najširši ekonomski, politični, socialni, kulturni itd. okvir, v katerem je treba zagotoviti takšno urejenost, povezanost odnosov in procesov, ki bodo omogočali obstoj in razvoj federacije kot kvalitete, ki pomeni več kot mehanični seštevek njenih podsistemov.

Posebnost ter obenem zahtevnost naše oblike federativne ureditve je velika nacionalna, jezikovna, ekonomska, kulturna, demografska raznovrstnost, pisanost njenih sestavnih delov – republik in avtonomnih pokrajin.

Ustavna reforma sedemdesetih let je uspešno začrtala procese avtonomnega, spontanega razvoja, izražanja federalnih enot (pa tudi vseh njihovih ožjih teritorialnih – občin KS in funkcionalnih – OZD sestavin). S tem je bilo zadoščeno sredobežnim težnjam vsakega dela, da v okviru celote uveljavi svoje posebnosti. Ni pa nam uspelo zagotoviti sistemsko in eksistenčno nujnih sredotežnih naravnosti, ki bi vsaj okvirno usmerjale aktivnost federalnih enot (pa tudi njihovih teritorialnih oziroma delovno-funkcionalnih subjektov), tako da bi delovala v funkciji celote ob upoštevanju in zadovoljevanju širših interesov kot zgolj lastnih.

Prevlada dezintegrativnih teženj ima glede na sistemsko raven opazovanja in preučevanja (federacija, republika, občina, krajevna skupnost kot ena linija ter panoga, grupacija, organizacija združenega dela kot druga linija) nekatere skupne točke, a tudi nekatera razhajanja.

Zanima nas predvsem republiška (nacionalna) raven opazovanja in problematiziranja.

Vzporedno z ustavnim, političnim, gospodarskim konstituiranjem republik in avtonomnih pokrajin so se tudi razmerja med njimi pričela kazati drugače, kar še posebej velja za ključne gospodarske odnose. Ena izmed tez, teorij, ki že dolga leta buri duhove na že itak razburkanem jugoslovanskem gospodarskem prostoru, je problem (ne)enakopravnih, (ne)izkoriščevalskih, (ne)pravičnih gospodarskih (dohodkovnih, vrednostnih) odnosov predvsem med razvitimi in nerazvitimi federalnimi enotami. Zanimivo je tudi to, da ga z različnih vidikov, pod različnimi preoblekami sporadično odpirajo in poudarjajo tako razvite kot nerazvite republike.

Teza, da ene republike izkoriščajo druge republike (razviti nerazvite oz. nasprotno), se povezuje z eno izmed naših temeljnih načel – s tezo, naj bi republike (kot sploh vsi subjekti naše družbe) prisvajale skladno s svojim delovnim prispevkom. Brez dvoma je bilo to načelo z ekonomskega vidika nekoliko nerodno postavljeno (in še bolj nerodno razumljeno).

Marx je načelo delitve po delu postavil za neblagovno, netržno socialistično gospodarstvo, kjer je delo vsakega producenta (in s tem njegov delež v distribuciji družbenega produkta) vnaprej priznано kot družbeno potrebno delo. V tržnem gospodarstvu (ki ga skušamo spet uveljaviti v naši družbi) pa je delo vsakega subjekta (posameznika, OZD, republike) družbeno priznано kot potrebno delo šele ex post, ko to presodi strog in pogosto nepravičen sodnik – trg s svojimi mehanizmi ponudbe in povpraševanja, konkurenca cen itd. Tudi v dobi računalnikov, sodobnih tehnologij, trg ne ostaja le najcenejši, marveč tudi »edini razpoložljivi mehanizem« (Aleksander Bajt) presojanja družbene potrebnosti dela (proizvodov) posameznih subjektov.

Naslednja vulgarizacija, ki je še bolj kot prejšnja povzročila zmedo pri razčiščenju gospodarskih računov med federalnimi enotami (v odnosu razviti-nerazviti), da ne omenjam številnih drugih področij, je napačno razumevanje teorije vrednosti. Delo je resda edini tvorec vrednosti, vendar se v blagovnem gospodarstvu dohodki subjektov ne določajo le glede na realne individualne potroške dela, marveč tudi skladno prispevkom drugih produkcijskih tvorcev (po Marxu: naravna bogastva, obseg in raven produkcijskih sredstev – kapitala, razvoj znanosti in raven njene tehnične uporabnosti – izumiteljstvo, družbena kombinacija produkcije – podjetništvo). Le-ti seveda ne producirajo vrednosti, prispevajo pa ustrezen del pri ustvarjanju fizičnega oziroma dohodkovnega produkta (niso vrednostno, so pa dohodkovno in fizično produktivni).

Z zmešnjavo na nakazanih področjih (ki je seveda ni povzročila ekonomska teorija, ampak je nastala ob neupoštevanju le-te) in ob ustrezni blagovno-neblagovni institucionalni zgradbi jugoslovanske družbe (glej vrsto novih Černetovih besedil o nekonsistentnosti med blagovnimi zakonitostmi in institucionalno logiko naše ekonomije in politike) so bila dana plodna tla za nastanek številnih tez in teorij o gospodarskih odnosih med republiškimi ekonomijami.

V razmerah velike gospodarske, politične, socialne, kulturne različnosti med republikami in pokrajinama ni možna neka čista ekonomska logika v okviru jugoslovanske federacije niti zdaj niti v bližnji prihodnosti. Gospodarska, znanstvena, tehnološka pomoč nerazvitim regijam oziroma celotnim republikam in pokrajinam je nujnost.

Vzporedno z decentralizacijo države in razvojem elementov tržnega gospodarstva se je krepila tudi vloga republik in pokrajin pri urejanju ekonomskih in političnih procesov, kot posledica avtarkičnega razvoja in teženj republik in pokrajin pa so se pričeli pojavljati tudi konflikti med njimi. Uvajanje dogovorne ekonomije, povezane z normativnim modelom sedemdesetih leti, je pričelo mehanizem SS in DD »ustoličevati« kot nadomestilo trga in plana (čeprav je bil teoretično zamišljen kot njun usklajevalec). V nasprotju s pričakovanji pa je uvajanje subjektivnosti (voluntarizma, arbitrarnosti) v ekonomsko in politično urejanje procese dezintegracije še bolj poglobljalo kot pa odstranjevalo; namesto teženj po enotnem jugoslovanskem trgu so se uveljavile in celo prevladale težnje ne le po republiški avtonomiji v zapiranju, marveč celo po delitvi republiških trgov in vzpostavljanju občinskih razmejitev. Proces decentralizacije zvezne države se je torej ustavil nekje v vrhovih republik in pokrajin, celo občin. V sedanjih razmerah je dokaj razumljivo, da obstajajo oblike in elementi konkurence osamosvojenih republiških družbenih kapitalov oziroma celo občinskih.

Seveda ni nujno, da republiška avtonomnost, zaprtost, zavzema obliko nekakšnega nacionalizma (čeprav povezanost tako teoretična kot praktična obstajata).

Očitno je zlasti to, da se nacionalne (republiške) meje kažejo predvsem kot blokada gospodarsko (pa tudi politično, sociokulturno itd.) nujnih odnosov in procesov (ni medrepubliškega pretoka kapitala – razen kot obvezna pomoč manj razvitim, teritorializacija bančnega sistema, republiška »majhnost« OZD itd.).

Naj to ponazorim s teritorializacijo organizacijske strukturiranosti združenega dela v SR Srbiji (brez avtonomnih pokrajin), ki izhaja iz raziskave Instituta za ekonomiko industrije, Beograd 1985: od 263 proizvodnih delovnih organizacij v sestavi 30 izbranih SOZD jih je kar 199 ali 75% lociranih v občini, v kateri je sedež SOZD; 26 v isti regiji, 23 v drugih delih SR Srbije in le 15 v drugih republikah in avtonomnih pokrajinah. Kar 7 SOZD s skupno 48 delovnimi organizacijami nima niti ene delovne organizacije izven občine, v kateri je sedež SOZD.

Navedeni primer nam posredno potrjuje tezo, da so globlji vzroki nakazane teritorializacije bolj gospodarsko sistemski (predvsem posledica dolgoletnega zanikanja impulzov in potenc blagovnega gospodarstva) kot pa izraz nekakšne nacionalno zgodovinske različnosti, zaprtosti, agresivnosti itd.

Tudi v jugoslovanskem primeru se je potrdilo, da se nacionalizem poraja povsod tam, kjer so proizvajalne sile tako slabo razvite, da so pretežno povezane z republiškim ali pokrajinskim (lokalnim) trgom, kar je značilno za nas, medtem ko v razvitih kapitalističnih državah postaja nacionalni trg že preozek in nacionalni kapital prerašča v internacionalnega.

Verjetno je edini pravi način razreševanja nakazanih protislovij oblikovanje takšne

ekonomike, ki bo zaradi večje donosnosti, profitnosti sama potrebovala in zahtevala nujno prelivanje sredstev ne glede na republiške in občinske meje, rušenje lokalnih in regionalnih trgov, krepitev internacionalne narave delitve dela. Trendi od ustvarjanja nacionalnih trgov, državnih trgov k internacionalnemu povezovanju kapitala so značilni za številne industrijske države. Še enkrat bi poudaril, da prav v teh procesih vidim edino možno sredstvo za preseiganje sedanjih nacionalnih, da ne rečem občinskih meja (pa tudi trenj, napetosti, konfliktov med regionalnimi strukturami) – razvoj produktivnih sil, integracijo produktivnih sil ne po politični logiki (tako prevladujoči v sedemdesetih letih), marveč na osnovi ekonomskih rezultatov in seveda razvoj in odvisnost njihovega razvoja od celotnega jugoslovanskega in svetovnega trga. Samo to lahko omogoči takšno prelivanje družbenega kapitala (družbena sredstva, sredstva družbene lastnine) na tista področja uporabe, kjer je povpraševanje po njem največje in tudi rezultati njegove uporabe optimalni.

Treba je torej oblikovati takšen gospodarski sistem in gospodarsko politiko, ki bosta temeljila na visoko razvitih proizvodjalnih silah, odvisnih od jugoslovanskega in svetovnega trga.

V tem in samo v tem smislu se je treba zavzemati za preseiganje in ukinjanje republiških, občinskih ekonomij – le takšno preseiganje tudi zagotavlja gospodarsko rast in učinkovitost vsake republike posebej in vseh skupaj. V sedanjih razmerah je zavzemanje za oblikovanje premikov v nakazani smeri obenem tudi zavzemanje za uveljavljanje in prevlado blagovnih zakonitosti v našem gospodarstvu in družbi.

Še nekaj o teoriji prisvajanja dohodka oziroma ustvarjanja vrednosti med republikami po načelu dela.

Pred več kot desetimi leti je ta teza dobila obliko teorije neekvivalentne menjave oziroma nepravičnega prilaščanja presežne vrednosti. Nerazviti so na osnovi klasične Marxove teorije vrednosti poudarjali, da so razvite republike, ki imajo višjo stopnjo kapitalске oziroma tehnične opremljenosti živega dela, v privilegiranem, monopolnem položaju, ki ga izkoriščajo za prilaščanje njihovih presežkov dela.

Razviti so postavili problem drugače – federacija je velik del presežne vrednosti pobirala v svoje sklade ter jo nato centralistično razporejala. Tako zajeta in odvzeta presežna vrednost, ki je rezultat večje produktivnosti razvitih republiških ekonomij, se je potem neučinkovito uporabljala.

Kje napake nerazvitih, ki se sklicujejo na Marxovo teorijo, vidi France Černe?

Prvič, Marx je model ekvivalentne menjave postavil za enostavno blagovno produkcijo, kjer kapital, minulo delo nista vplivala na produkcijo in njene rezultate. V nobeni sodobni ekonomiji pa o enakosti pogojev, enakosti ekonomske strukture produkcije ni več mogoče govoriti. Drugič, tudi če bi želeli uporabiti Marxovo teorijo vrednosti pri delitvi dohodka med republikami, bi vseeno morali vzeti neko jugoslovansko povprečje oziroma jugoslovansko povprečni družbeno potrebni čas kot merilo za razdeljevanje vrednosti med republikami. Tudi v tem primeru je treba priznati, da vrednost, ki jo trg prizna posamezni republiki, ni enaka vloženemu delu republike v naravnem smislu.

Tretji argument, s katerim se lahko spodbija teza nerazvitih, pa je, da zahteva po delitvi na osnovi povprečno vloženega republiškega dela negira že davno sprejeto pravilo delitve dohodka med delovnimi organizacijami – delitve na osnovi celotne produktivnosti.

Prav gotovo se ne more deliti (tako na ravni republik, ravni organizacij združenega dela do posameznega delavca) samo po socialnih in političnih načelih, pa če so ta še tako pravična in skladna s socialistično etiko. kakšne so posledice specifične variante neekonomskega načina delitve, lahko vidimo na sedanjem stanju jugoslovanske ekonomije in družbe. Verjetno je, da tudi pri delitvi brez nekega ekonomskega ratia ne bo šlo.

Naj sklenem – predvsem z dilemami, ki se mi porajajo.

Na federalni ravni je uporaba ekonomskih meril najzahtevnejša predvsem zaradi potencialnih nacionalnih napetosti.

Torzo nacionalnega je bil v naši povojni zgodovini vedno žrtveni oltar ekonomskega, vendar je v sedanjem obdobju dosegal nesprijemljive in za naše gospodarstvo neznesne razsežnosti?

Kako v sedanjih razmerah osmih gospodarstev zagotoviti ekonomsko nujen enotni

jugoslovanski trg, združevanje dela in sredstev na celotnem jugoslovanskem ozemlju ob tem, da je nerealno »staviti« na možnost zmanjšanja »državnih pristojnosti« republiških in pokrajinskih podsistemov?

V naši eri policentričnega etatizma je dovolj, da rečeš centralna kurjava, pa te proglasijo za centralista, unitarista – s tem se spodbijajo tudi resna znanstvena opozorila na neustreznost sistema (stratificiranje v ustavobranitelje in reformatorje v politiki in tudi v delu znanosti še zdaleč ni preseženo in tudi še dolgo ne bo).

Kako ločiti med resnimi strokovnimi prizadevanji za obstoj in razvoj samoupravljanja po eni strani ter kako ločiti med birokratsko egoistično obrambo pridobljenih položajev ter angažirano skrbjo in odgovornostjo za pretehtanim in domišljenim spreminjanjem samoupravnega sistema v vrstah oblastnih struktur po drugi strani? V obeh »taborih« zdaj še prevladuje črno-bela tehnika.

ELA ATENA ULRICH

Od ugotavljanja stanja k iskanju poti iz zagat

Strlašam s tistimi, ki ugotavljajo po eni strani potrebo po takim posvetu, po drugi strani pa nemoč, da bi že danes prdrli v globino postavljenih vprašanj. Referatov namreč nismo dobili vnaprej in ker je premalo časa, je omejevanje razprave tolikšno, da lahko razpravljajci bolj ali manj samo nakažejo vprašanja, v vsebino pa se nimajo več časa spuščati.

Nadalje mislim, da bi se morali poleg ugotavljanja stanja, in to je pretežna značilnost današnje razprave, bolj usmeriti k iskanju izhoda iz dane situacije, dati vsaj nekaj možnih izhodov. Jaz namreč to našo razpravo razumem v kontekstu kritične analize funkcioniranja političnega sistema. Tema, kakor je opredeljena za današnji posvet, se pravzaprav bolj nanaša na odnose v federaciji kot pa na odnose v republiki in pokrajini, kar seveda še dodatno izziva postavljanje zelo določenih vprašanj, ki so že dolgo prisotna v naši praksi in ki se nanašajo na koncept ali, če hočete, na odnose v federaciji.

Mislim, da je koncepcija federacije eno najbolj spornih vprašanj, ki so spremljala pripravo kritične analize političnega sistema. Zato ne bi smeli samo na akademski ravni razpravljati o teh vprašanjih. Bolj kot zgodovinsko bi se morali danes lotevati vprašanj konkretno, problemsko in od problemov izhajati pri presojanju funkcioniranja političnega sistema v celoti in njegovih posebnih sestavnih delov.

Sposobnost sistema, da se v njem sproti in skladno z njegovo temeljno vsebino razrešujejo vprašanja je, po mojem, edino merilo za presojo uspešnosti sistema. Pri tem pojmem »sprotnost« v smislu realne časovne dimenzije in ne pragmatično. Boj za dejansko uveljavitev sistema socialističnega samoupravljanja je boj za njegovo učinkovito delovanje. Izušnja zadnjega obdobja pa kaže, da so nekateri problemi ostajali odpri, da so se kopicili in razraščali in začeli ogrožati same temelje sistema. Če hočemo torej uspešno ubraniti ta sistem – in to hočemo – moramo brez pretirane apologetike začeti reševati tista vprašanja v sistemu, ki delujejo zaviralno, neprepustno.

Za primer naj vzamem, kako se danes, predvsem v odnosih v federaciji, kaže razredno in nacionalno. Opredeliti bi morali osnovne pojavne oblike odnosa med razrednim in nacionalnim oziroma favoriziranj enega na račun drugega. Kako se ti odnosi kažejo v delu zveznih organov – predvsem Skupščine SFRJ? Kako je zagotovljeno v danem sistemu in odnosih avtentično in enakopravno izražanje in zagotavljanje nacionalnega in razrednega, ki se (oboje) poraja in formira v SR in SAP? Odnos razredno – nacionalno je v sedanjih razmerah nekonflikten, dokler smo na terenu etnično enotnih skupnosti, dokler se etnično enotne skupnosti pokrivajo tudi z enotno družbenopolitično skupnostjo. Čim pa gremo preko tega, se začnejo problemi kopičiti. In seveda, vsem vam je znan zelo glasen očitek, da je danes v odnosih v federaciji nacionalno favorizirano v odnosu na razredno.